

ВСТУП

Розроблення концепції факторної диференціації природного та сучасного лісового покриву та динаміки його розвитку є актуальною проблемою сучасності. Такі завдання виголошували ще класики лісівничої науки середини ХХ ст. Початкове вирішення цих проблем висвітлено у фундаментальних наукових працях відомих українських учених того часу – Є. Алексєєва, А. Пясецького, Д. Воробйова, П. Погребняка. Найбільше це стосувалося Лісової зони та зони Лісостепу рівнинної частини України, кліматичні умови якої помірно вологі та не контрастні. Місцевий спектр ґрунтової вологості та умов родючості ґрунту тут визначається переважно співвідношенням піску та глини, рідше вапнякових відкладень у підґрунтового субстраті. Розроблені загальні наукові підходи та рекомендації в подальшому знайшли своє практичне втілення в цих природних умовах.

Причинність диференціації лісового покриву та його розвитку у горах набагато складніша. Гірські масиви, що досягають різної висоти і характеризуються значною розчленованістю рельєфу, зумовлюють формування азональної висотної та експозиційної локальної диференціації клімату. Це загалом визначає висотну та експозиційну диференціацію рослинного покриву. Проте геологічна будова гірських масивів може відзначатися широким спектром гірських порід, зокрема осадових, та продуктів їх вивітрювання. Це можуть бути шари некарбонатних твердих пісковиків, з яких побудовані найвищі гірські хребти. Їхні схили вкриті крупнокам'янистими відкладами. Проте здебільшого низькі та середньовисокі гірські масиви побудовані товщами пісковиків, глинистих сланців, глин різної потужності, які можуть містити карбонатні домішки.

Такі геологічні умови зумовлюють формування підґрунтового субстрату з різним вмістом кам'янистих, піщаних і глинистих компонентів.

Так само в гірських долинах трапляються акумулятивні відкладення різного складу порід і їх шаруватості. Залежно від складу ґрунтового субстрату та його розміщення на поверхні гірських хребтів або долин створюються різні умови ґрунтоутворення. Відповідно формуються ґрунти різної потужності та ступеня сформованості, які відрізняються за хімічним складом, водопроникністю та водоутримувальною здатністю. Їх стан також може бути модифікований дією схилових гравітаційних процесів, зокрема водно-геохімічних, важливість яких була з'ясована у працях Г. Висоцького.

Отже, широка мозаїчність місцевих висотно-кліматичних і схилово-експозиційних, а також ґрунтово-гідрологічних умов визначає просторові особливості рослинного покриву гір, зокрема, лісового покриву на різних етапах і їх розвитку. Широкий спектр таких лісових насаджень і угруповань різного складу та продуктивності представлений у працях З. Герушинського з типології лісів Українських Карпат. Проте ці цінні початкові наукові узагальнення вимагають подальшого розвитку в напрямку конкретизації впливу комплексу природних умов у горах на їх просторову локалізацію та взаємозв'язок у ході розвитку.

Метою нашого дослідження було з'ясувати та узагальнити особливості гетерогенності лісового покриву модельної частини Східних Карпат, а саме в межах басейну ріки Дністер. Зокрема, це стосувалося сучасного стану лісової рослинності та процесів її формування, а також структури й динамічних змін лісових природних комплексів в основних типах локальних кліматичних і ґрунтово-гідрологічних умов.

Сучасні лісостани на місці колишніх природних лісів є наслідком одного-трьох циклів антропогенної трансформації, що зумовило їх структурні особливості. Першочергово вони залежать від природно-кліматичних та ґрунтово-гідрологічних умов природних регіонів Карпат: Передкарпатської височини, низькогір'я та середньогір'я.

Просторова диференціація лісових угруповань у цих регіонах може бути досить об'єктивно представлена координативними моделями залежно від категорій трофотопів і категорій водно-геохімічних умов схилу. Категорії трофотопів повинні відображати родючість ґрунтового покриву

залежно від генетичного типу його сформованості в умовах різного геологічного субстрату. Категорії схилових водногеохімічних умов топологічно пов'язані з просторовим розташуванням ділянок лісів на поверхні гірських масивів. Вони відрізняються типом вологозабезпечення, водопроникною та водоутримуючою здатністю, а також особливостями вимивання геохімічних елементів, або їх транзиту, чи нагромадження.

Відповідно до наявного комплексу ґрунтово-гідрологічних умов формуються лісові угруповання субклімаксового типу, які відрізняються, зокрема, особливостями будови лісових насаджень, потенціалом продуктивності, біологічною стійкістю та захисними функціями. Більшість таких локальних кліматичних та ґрунтово-гідрологічних умов можуть бути сприятливими для формування деревостанів за участю різних едифікаторних і субедифікаторних видів. Тому, в таких випадках можуть формуватися доволі різні за складом, але взаємопов'язані типи лісу, які можна умовно об'єднати в комплекси типів лісу.

Лісова рослинність у кожному типі лісу має свою історію формування, починаючи від молодих деревно-чагарникових угруповань та завершуючи клімаксовими деревостанами. У процесі їх розвитку на місці зрубаних лісів чи оголених унаслідок стихійних процесів площа властивим є сукцесійний ряд розвитку лісостанів різного віку. В ході цього процесу змінюється представництво едифікаторних лісоутворюючих порід, склад і структура деревостанів різних груп віку. Таке теоретичне бачення генези гірських лісів залежно від кліматичних та ґрунтово-гідрологічних умов має не лише наукове значення, але і може знайти практичне застосування. Воно може бути корисним стосовно прогнозування структурних змін лісового покриву в процесі його відновлення, що важливо враховувати під час проектування ведення лісового та природоохоронного господарства.

Сподіваємося, що викладені у нашій монографії теоретичні засади пізнання гетерогенності лісової рослинності в її розвитку в залежності від різноманіття умов природного середовища гір знайдуть розуміння серед учених, зокрема спеціалістів у галузі лісової екології, геоботаніки та ландшафтознавства, і будуть корисні як в практиці лісового господарства, так і в навчальному процесі студентів лісівничого, географічного та біологічного профілю.

ПОДЯКИ

Наші дослідження виконувались починаючи з 2004 року за допомогою студентів, викладачів і працівників Прикарпатського фахового коледжу лісового господарства та туризму (м. Болехів, Івано-Франківська область, Україна). Всебічно сприяли проведенню цих досліджень працівники місцевих лісгосподарських підприємств. Під час проведення досліджень, опрацюванні матеріалів та підготовці рукопису автору надавали допомогу також фахівці Національного лісотехнічного університету України (м. Львів), Державного природознавчого музею Національної Академії Наук України (м. Львів).

Автор вдячний викладачам Прикарпатського фахового коледжу лісового господарства та туризму філологам Лідії Романишин та Іванні Бодоряк за внесені в текст виправлення.

Автор монографії висловлює щире подяку світлій пам'яті професору, доктору сільськогосподарських наук Ярославу Сабану, який колись заохотив до наукової роботи та був першим науковим керівником.

Особливу подяку автор висловлює теперішньому наставнику та натхненнику, співавтору багатьох наукових праць, професору, доктору біологічних наук Платонові Третяку.